https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.46

УДК 347.6 UDC

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Богдан ЛЕВКІВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

TRANSFORMATION OF FAMILY LAW IN THE CONTEXT OF RECODIFICATION OF CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE

Bohdan LEVKIVSKYY

Candidate of Law, Senior Researcher, Leading Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0009-0007-1816-1477

Стаття присвячена комплексному дослідженню сучасного стану та стратегічним перспективам реформування сімейного законодавства України. Актуальність теми зумовлена динамічними трансформаціями, що відбуваються в суспільних відносинах, особливостям їх трансформації що відбуваються на тлі двох визначальних чинників: активної фази рекодифікації цивільного законодавства та необхідності адаптації правової системи України до стандартів Європейського Союзу. Окрему увагу приділено специфіці функціонування сімейних інститутів в умовах правового режиму воєнного стану, що вимагає оперативного реагування законодавця на виклики, пов'язані з міграційними процесами, захистом прав дитини та спрощенням адміністративних процедур.

У роботі зроблено особливий акцент саме на правових наслідках збройної агресії північної країни агресора, що спричинили необхідність термінового перегляду процедур встановлення окремих юридичних фактів, зокрема як з метою захисту майна подружжя так і з метою забезпечення права на спілкування та виховання дитини в умовах вимушеного розділення сімей, масової міграції. У висновках окремо підкреслено, що реформування сімейного права

The article is devoted to a comprehensive study of the current state and strategic perspectives for reforming the family legislation of Ukraine. The relevance of the topic is determined by the dynamic transformations of social relations occurring against the backdrop of two decisive factors: the active phase of the recodification of civil legislation and the imperative to adapt the domestic legal system to European Union standards. Particular attention is paid to the specifics of family law institutions functioning under the legal regime of martial law, which requires an immediate legislative response to challenges related to migration processes, the protection of children's rights, and the simplification of administrative procedures.

The work places special emphasis on the legal consequences of the armed aggression of the northern aggressor country, which necessitated an urgent review of the procedures for establishing certain legal facts, in particular, both for the purpose of protecting the property of spouses and for the purpose of ensuring the right to communicate and raise a child in conditions of forced family separation and mass migration. The conclusions separately emphasize that the reform of family law should be based on the

має базуватися на принципі людиноцентризму, поєднуючи класичні цивілістичні традиції із сучасними європейськими цінностями до яких прагне наше суспільство. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України, що спрямовані на створення сучасної гнучкої та ефективної моделі правового регулювання сімейних відносин, яка відповідатиме вимогам воєнного, а головним чином постворенного відновлення України та її майбутньому членству в ЄС.

Автором також проаналізовано шлях трансформації Сімейного кодексу України з моменту подолання радянської спадщини та впровадження європейських стандартів на першому етапі створення сучасного сімейного законодавства до сьогодення. Особливу увагу у роботі приділено викликам, спричиненим введенням особливого режиму воєнного стану в Україні та масовою міграцією громадян за її межі, що потребують фундаментального переосмислення взаємодії держави з інститутом сім'ї. У роботі обґрунтовано концепцію реформування сімейного законодавства, що базується на трьох «стовпах»: діджиталізації сімейних процедур, посиленому захисті прав дитини та адаптації законодавства до реалій воєнного часу. Запропоновано перетворення сімейного права на зручний цифровий сервіс, що мінімізує бюрократичне навантаження на громадян та певною мірою розвантажить суди.

Ключові слова: сімейне законодавство, Сімейний кодекс України, рекодифікація, євроінтеграція, діджиталізація, захист прав дитини, воєнний стан, спрощення процедур.

principle of human-centrism, combining classical civilist traditions with modern European values to which our society aspires. Proposals are formulated to improve the current legislation of Ukraine, aimed at creating a modern flexible and effective model of legal regulation of family relations, which will meet the requirements of the military, and mainly post-war restoration of Ukraine and its future membership in the EU.

The author also analyzed the path of transformation of the Family Code of Ukraine from the moment of overcoming the Soviet legacy and the introduction of European standards at the first stage of creating modern family legislation to the present. Particular attention is paid to the challenges caused by the introduction of a special regime of martial law in Ukraine and the mass migration of citizens outside its borders, which require a fundamental rethinking of the interaction of the state with the institution of the family.

The work substantiates the concept of reforming family legislation, which is based on three «pillars»: digitalization of family procedures, enhanced protection of children's rights, and adaptation of legislation to the realities of wartime. It is proposed to transform family law into a convenient digital service that minimizes the bureaucratic burden on citizens and to some extent relieves the courts.

Keywords: family law, Family Code of Ukraine, recodification, European integration, digitalization, protection of children's rights, martial law, simplification of procedures.

В Україні відбувається рекодифікація цивільного законодавства, яка має значний вплив на трансформацію і сімейного законодавства України.

Як зазначає Р. О. Стефанчук, рекодифікація цивільного законодавства є стратегічним кроком України на шляху до європейського правового простору. Включення сімейного права до оновленого Цивільного кодексу дозволить не лише уніфікувати термінологію, а й забезпечити високий рівень захисту приватних прав громадян відповідно до стандартів ЄС [1].

Українське сімейне право проходить тривалий шлях трансформації: від відмови від радянських догм до активного впровадження європейських цінностей. Вітчизняна правова система перебуває на принципово новому етапі трансформації сімейного законодавства. Цей

шлях розпочався з необхідності демонтажу застарілих радянських догм, які десятиліттями нівелювали приватний інтерес на догоду державному. Наразі ж вектор реформ остаточно спрямований на повну інтеграцію європейських правових стандартів та цінностей у внутрішнє поле України.

Фундаментом цих змін став Сімейний кодекс України (далі – СК України), прийнятий у 2002 році. Для свого часу він став справжнім правовим проривом та одним із перших фундаментальних актів незалежної держави, що відійшов від концепції ідеологізації сімейних відносин. Саме в СК України 2002 року вперше було імплементовано норми європейського права, запроваджено інститут шлюбного договору та розширено принцип автономії волі подружжя.

Проте за два десятиліття суспільний контекст кардинально змінився, і сьогодні ми змушені констатувати настання нової, трагічної реальності. Повномасштабна війна стала каталізатором глибокої кризи інституту сім'ї. Масова вимушена міграція, тривале роз'єднання родин, зростання кількості розлучень та складні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану – це ті виклики, які вимагають негайної адаптації законодавства. Нинішній етап реформування має не лише відповідати європейському курсу, а й виробити дієві механізми захисту прав людини в умовах найбільшої безпекової кризи сучасності.

Стратегічний курс України на повноправне членство в Європейському Союзі диктує необхідність не просто косметичної корекції окремих норм, а фундаментальної трансформації всієї парадигми взаємодії держави та інституту сім'ї. У контексті глобальної рекодифікації цивільного законодавства, ми маємо переосмислити роль держави: від контролюючого органу до фасилітатора, який забезпечує захист прав людини у приватній сфері.

На глибоке переконання більшості дослідників, сучасна архітектура сімейного права повинна вибудовуватися на трьох засадничих «стовпах», що визначатимуть життєздатність системи в умовах нових викликів, що обов'язково має бути враховано робочою групою з підготовки змін до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2].

Діджиталізація сімейних правовідносин. Це не лише переведення послуг у формат «chart-ready» (цифрові свідоцтва, реєстрація актів через Дію), а й правове врегулювання новітніх явищ: від дистанційного укладення шлюбів до безумовного використання електронних доказів у сімейних спорах. Ми всі вже розуміємо, що цифровізація має стати інструментом, що мінімізує бюрократичні бар'єри для громадян, які перебувають у різних куточках світу.

Безумовний пріоритет захисту прав дитини. Реформа має остаточно закріпити людиноцентристський підхід, де інтереси дитини стоять вище за амбіції батьків. Це включає адаптацію механізмів міжнародного усиновлення, вдосконалення процедур повернення дітей з-за кордону та розвиток інституту альтернативної опіки. Ми маємо імплементувати найкращі європейські практики (зокрема, регламенти «Брюссель II-bis/ter»), щоб гарантувати дитині безпеку та стабільність незалежно від кордонів.

Адаптація до викликів воєнного стану та постспадкового відновлення. Війна створила унікальні та трагічні правові прецеденти: масове роз'єднання родин, підтвердження батьківства у надзвичайних умовах, захист прав сімей військовослужбовців та зниклих безвісти. Законодавство має бути гнучким, щоб оперативно реагувати на ці кризові явища, забезпечуючи соціальну справедливість та правову визначеність для мільйонів українців.

Таким чином, рекодифікація сімейного законодавства – це не просто юридична техніка, а й створення ціннісного фундаменту, який дозволить українській родині відчувати себе захищеною в межах європейського правового простору.

Цифрова трансформація сімейного права не повинна обмежуватися лише переведенням паперових носіїв в електронні реєстри. Її стратегічна мета – докорінна зміна філософії взаємодії: від бюрократичного тягаря до моделі «держава як зручний сервіс». В умовах глобальної мобільності та воєнних викликів, правові процедури мають бути максимально адаптивними до потреб людини, а не навпаки.

Україна вже продемонструвала значний прогрес, імплементувавши можливість подання заяв на реєстрацію та розірвання шлюбу через портал «Дія». Це стало першим вагомим кроком до побудови без бар'єрного правового простору. Проте справжньою відповіддю на виклики часу стала розробка та впровадження особливого порядку державної реєстрації шлюбу для військовослужбовців, поліцейських та інших категорій осіб, які виконують обов'язки з оборони держави.

Ключовою правовою новелою тут виступає можливість реєстрації шлюбу дистанційно, без особистої присутності одного з наречених. У таких випадках факт згоди підтверджується актом, який складається безпосереднім командиром або керівником відповідного закладу охорони здоров'я. Це рішення дозволило тисячам захисників та захисниць юридично закріпити свої стосунки, перебуваючи безпосередньо на лінії фронту, що є критично важливим для забезпечення їхніх прав та прав їхніх родин.

Водночас, така спрощена процедура вимагає високого рівня правової відповідальності. Важливо розуміти, що спрощення форми не означає нівелювання суті шлюбу як вільного союзу. Зокрема, виникає цікавий юридичний аспект щодо наслідків відмови від реєстрації.

Згідно із загальними правилами, визначеними у ст. 31 СК України, особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні витрати, понесені у зв'язку з приготуванням до весілля, а також повернути отримані дарунки. Однак у випадку «швидких» дистанційних процедур, якщо сторони вирішують припинити процес або відмовитися від подружнього життя у місячний термін після подання заяви, механізм реалізації цих гарантій стає вкрай складним. Наречені, які скористалися перевагами спрощеної реєстрації, фактично опиняються в ситуації, де традиційні презумпції ст. 31 СК України щодо відшкодування витрат на приготування можуть бути незастосовними через специфіку воєнного часу та відсутність класичного «періоду очікування».

Таким чином, діджиталізація має йти пліч-о-пліч із чітким роз'ясненням правових наслідків. Наступним кроком трансформації має стати не лише розширення переліку онлайн-послуг, а й створення цифрових механізмів медіації та консультування, які б допомагали громадянам усвідомлювати юридичне навантаження кожної «цифрової дії» в межах сімейного права.

Проте логіка реформування не може бути однобічною: якщо держава максимально спростила вхід у шлюбні відносини, вона має забезпечити таку ж саму безбар'єрність і для виходу з них. Наступним стратегічним кроком має стати спрощення процедури розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя, яке не має спільних дітей.

Сьогодні обов'язкова фізична присутність обох сторін в органах ДРАЦС стає не просто бюрократичною формальністю, але й непереборною перешкодою. Ми маємо зважати на драматичні реалії: мільйони українців вимушено покинули країну заради безпеки, тисячі перебувають на тимчасово окупованих територіях або безпосередньо в зоні бойових дій. У таких умовах вимога «особистої присутності» фактично блокує реалізацію права людини на зміну свого сімейного статусу.

Ключові труднощі, що виникають у нинішній системі, стосуються перш за все питання географічної роз'єднаності, зокрема, коли один із подружжя перебуває за кордоном, а інший – в Україні (або обидва у різних країнах). У цьому разі процедура розірвання шлюбу через ДРАЦС перетворюється на логістичне випробування з дороговартісними перельотами чи складними довіреностями, які не завжди приймаються реєстраторами без зауважень.

Ще однією перепоною є значне навантаження на консульські установи: наразі консульства України за кордоном перевантажені, а черги на прийом розтягуються на місяці. Це робить адміністративний шлях розірвання шлюбу фактично недоступним для багатьох громадян.

Конфлікт із судовою системою. Через неможливість з'явитися до ДРАЦС особисто, пари змушені звертатися до суду з позовами про розірвання шлюбу, навіть якщо між ними немає спору. Це штучно перевантажує судову гілку влади справами, які за своєю природою є суто адміністративними сервісними діями.

Шляхи вирішення в межах реформи вбачаються такі: необхідно впровадження повноцінного дистанційного розірвання шлюбу через портал «Дія» з використанням електронного підпису (КЕП). Ідентифікація особи за допомогою відео зв'язку (аналогічно до банківського шерингу документів) могла б замінити фізичну присутність у кабінеті реєстратора.

Запровадження принципу цифрової екстериторіальності дозволить українцям залишатися в правовому полі своєї держави, незалежно від фактичного місця перебування. Це не лише зніме соціальну напругу, а й стане ще одним кроком до створення сучасної, гнучкої моделі сімейного законодавства, де повага до часу та обставин життя громадянина є найвищим пріоритетом.

Наголошую, що на моє глибоке переконання, процедура розірвання шлюбу має бути поділена на кілька можливих процедур. Так, розірвання шлюбу має відбуватися з вини і без вини.

Якщо йдеться про розірвання шлюбу з вини одного із подружжя, така процедура має відбуватися виключно в судовому порядку. Якщо йдеться про розірвання шлюбу без вини, то процедура розірвання шлюбу має відбуватися в адміністративному порядку через органи ДРАЦ. Слід зауважити, що в даному випадку не йдеться про відсутність або наявність дітей або згоди іншого з подружжя на розірвання шлюбу, мова іде виключно про наявність або відсутність підстав такого розірвання, які свідчать або про добровільну спільну згоду на розірвання шлюбу, яка викликана будь-якими обставинами окрім негідної (аморальної) поведінки у шлюбі одного із подружжя, яка призвела до фактичного негативного фіналу таких відносин.

Цифрова трансформація має охопити і сферу аліментних зобов'язань шляхом створення інтегрованої системи моніторингу статків платника. Впровадження єдиної бази, що поєднує дані податкової служби, банківських установ та реєстрів нерухомості, дозволить автоматизувати процес розрахунку та стягнення виплат, перетворивши державу з пасивного спостерігача на активного гаранта прав дитини.

У контексті євроінтеграції ключовим є перехід до суб'єктності дитини: вона має виступати повноправним учасником сімейних правовідносин, а не об'єктом опіки. Необхідно відійти від застарілої вітчизняної практики «боротьби за місце проживання», яка часто використовується як інструмент маніпуляцій з аліментами. Реформа повинна впровадити обов'язкову сімейну медіацію та плани спільного виховання (parenting plans), що відповідає європейському принципу спільної батьківської відповідальності та мінімізує психологічну травматизацію дитини.

У чинному законодавстві не визначено спеціальних вимог щодо врегулювання сімейних спорів завдяки медіації, разом з тим медіаційна процедура є досить актуальним та гнучким механізмом вирішення сімейних конфліктів з допомогою, яка може адаптуватися буквально до кожної сімейної ситуації, в той же час, в судовому процесі сторони конфлікту ведуть перемовини, щодо своїх принципових позиції, саме з законодавчого погляду, проте в такому випадку не в повній мірі відображаються життєві інтереси цих сторін.

Реформа має докорінно змінити застарілу вітчизняну парадигму, де розлучення батьків автоматично означає «виграш» одного та «програш» іншого у боротьбі за місце проживання дитини. В Україні цей юридичний конфлікт часто стає інструментом фінансових маніпуляцій – засобом ухилення від аліментів або способом їх агресивного стягнення. Натомість європейський вектор вимагає впровадження моделі спільної опіки (shared parenting), яка успішно функціонує в провідних демократіях.

Яскравим прикладом є досвід Скандинавських країн (зокрема Швеції), де принцип växelvis boende (почергове проживання) є стандартом. Там законодавство виходить із презумпції, що дитина має право на рівноцінний час із кожним із батьків. Це автоматично знімає питання «боротьби за прописку», адже обидва батьки залишаються однаково залученими у щоденне життя дитини, а державні реєстри та податкові системи автоматично корегують соціальні виплати та податкові пільги залежно від часу, який дитина проводить у кожній родині.

Цікавим є і досвід Франції, де концепція résidence alternée (альтернативне проживання) закріплена на законодавчому рівні. Французька модель стимулює батьків до укладання мирових угод ще на етапі розлучення. Якщо ж згоди не досягнуто, суддя з сімейних справ (juge aux affaires familiales) за замовчуванням розглядає варіант почергового проживання як пріоритетний, якщо це відповідає інтересам дитини. Це змушує батьків фокусуватися не на сумі аліментів, а на створенні плану спільного виховання (parenting plan), де чітко розписано обов'язки кожного – від оплати навчання до візитів до лікаря.

Для України імплементація таких моделей означатиме трансформацію аліментної системи: перехід від «відкупу» грошима до реальної участі у витратах дитини пропорційно до часу перебування з нею.

Доцільним є запровадження обов'язкової медіації як у Франції, де судовий процес є крайнім заходом, а пріоритет надається домовленостям, досягнутим за допомогою професійного посередника.

Видається необхідною зміна статусу дитини: вона перестає бути «призом» у судовому спорі та стає суб'єктом, чиє право на обох батьків є непорушним.

Впровадження цих європейських практик дозволить мінімізувати психологічний травматизм розлучення та створить правовий фундамент для виховання здорового покоління навіть у родинах, що розпалися.

Найактуальнішим питанням наразі для юридичної науки та практики є питання захисту дітей у зоні конфлікту. Війна створила нові виклики: примусова депортація, втрата зв'язку з батьками, статус сиріт при живих батьках, які перебувають в окупації. Саме у кризових ситуацій починають загострюватися соціальні проблеми, в тому числі усиновлення дітей, що стали жертвами війни та були позбавлені батьківського піклування через це негативне явище. Нам потрібні швидкі механізми тимчасового влаштування дітей та спрощення процедур усиновлення для українських сімей, зберігаючи при цьому найсуворіший контроль над безпекою.

У межах розбудови сучасних механізмів тимчасового влаштування дітей, особливої актуальності набуває впровадження та популяризація фостерного виховання (foster care) — моделі, що є фундаментальною для сімейного права більшості країн Європейського Союзу. На відміну від класичного усиновлення, фостерна сім'я забезпечує дитині тривале перебування у сімейному середовищі до досягнення нею повноліття, гарантуючи належні побутові умови та психологічну підтримку, водночас сприяючи збереженню життєво важливих соціальних контактів із біологічними батьками (якщо це не суперечить інтересам дитини).

Такий людиноцентричний підхід є значно ефективнішою альтернативою застарілій системі інституційного догляду (інтернатам та дитячим будинкам). Хоча державні заклади формально орієнтовані на профілактику бездоглядності та соціальний захист сиріт, їхня закрита структура несе в собі системні ризики, які неможливо нівелювати лише косметичним ремонтом приміщень.

Критичні недоліки інституційної моделі, яких дозволяє уникнути фостерна – це деформація соціалізації: в інтернатних закладах дитина перебуває в штучно створеному мікросвіті, що позбавляє її навичок самостійного життя та розуміння моделі здорових сімейних стосунків, до яких можна віднести затримки розвитку та психологічні травми: Відсутність фігури «значущого дорослого» та індивідуальної уваги провокує явища госпіталізму, затримки емоційного та когнітивного розвитку. Також характерною для такої моделі є соціальна ізоляція: вихованці інституцій часто почуваються відчуженими від суспільства, що ускладнює їхню подальшу інтеграцію у доросле життя, ринок праці та створення власних родин. Особливо гостро постають ризики для ментального здоров'я: брак стабільності та постійна зміна персоналу створюють хронічний стрес, що негативно впливає на формування особистості.

Отже, можливий перехід до фостерної моделі – це не просто зміна термінології, а стратегічний крок деінституціалізації. Це перехід від «утримання» дитини державою до її «виховання» у громаді. У контексті євроінтеграції України, розвиток мережі професійних

фостерних сімей має стати пріоритетом, оскільки саме сімейна форма виховання визнана в ЄС єдиною, що здатна забезпечити повноцінне дотримання прав дитини та її гармонійний розвиток.

Дуже багато існує науковий досліджень на тему шлюбного договору та його впливу на побудову шлюбно-сімейних відносин, однак і на сьогодні зазначений універсальний для подружжя договір є більше рідкістю ніж звичайною справою. Ми маємо сприймати шлюбний договір як норму, а не як прояв неповаги або розрахунку. В Україні шлюбний договір досі сприймається як ознака недовіри. Реформа має популяризувати цей інструмент як спосіб цивілізованого регулювання майнових відносин, що в свою чергу має додатковий ефект і для держави в цілому оскільки знімає навантаження на суди, оскільки низька поширеність цього інституту в першу чергу зумовлена низькою поінформованістю населення про його існування, функції та переваги. Крім того, законодавство України не містить положень щодо можливості укладення шлюбного договору недієздатними або обмежено дієздатними особами, водночас така можливість передбачена в багатьох країнах Європейського союзу, де шлюбний договір також можуть укласти недієздатні або обмежено дієздатні особи у присутності осіб, які дають дозвіл на шлюб, тобто опікунів або піклувальників.

Реформа сімейного законодавства – це не про просту зміну параграфів і назв кодифікованого документу, це про людську гідність. Сім'я в Україні має відчувати підтримку, а не тиск. Держава має бути гарантом справедливості, особливо коли йдеться про найуразливіших – наших дітей. Ми маємо побудувати систему, де закон захищає любов і відповідальність, а не просто констатує факти в актових записах. Тільки так ми збережемо наш людський капітал і побудуємо справді сучасну європейську країну.

Сучасна концепція оновлення ЦК України (схвалена Постановою КМУ від 17 липня 2019 р. № 650) ставить у центр особистість, її права, свободи та гідність. Звичайно, що такий перехід, зміна парадигми, впливає і на сімейне законодавство [3].

Як вже зазначалося вище, не є секретом, що сімейні відносини, за своєю природою, є найменш «публічними», а відповідно і ми поступово маємо відходити від надмірної уваги з боку держави та надмірного регулювання, оскільки сім'я сама визначає умови свого співіснування в межах визначених законом. Неприпустимість свавільного втручання держави або окремих суб'єктів владних повноважень у сферу особистого життя є фундаментом для ревізії норм і сімейного законодавства України, та головного його нормативно-правового акту СК України.

Сімейні відносини як приватні відносини безпосередньо підпадатимуть під сферу цивільно-правового регулювання. Відповідно й загальні засади приватного права можуть бути застосовані до сімейних відносин, проте в окремій книзі, яка буде здійснювати регулювання сімейних відносин, мають бути обов'язково закріплені ті засади регулювання сімейних відносин, в яких буде відображено специфіку правового регулювання саме сімейних відносин, зокрема, що сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства; регулювання сімейних відносин здійснюється відповідно до моральних засад суспільства і в якнайкращих інтересах дитини [4].

Попередньо вже було окреслено, що на сьогодні у чинному нині СК України ще зберігається тенденція до занадто жорсткого регламентування окремих процедур, зокрема процедур розірвання шлюбу або визначення місця проживання дитини, однак в основі законодавчого регулювання має бути спрямованість правових процедур на ефективне вирішення потреб суб'єктів цих відносин, а не на створення штучних бюрократичних перешкод для людини у важливі моменти життя.

Як вже неодноразово зазначалося, процес рекодифікації зумовлений необхідністю гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу (Acquis communautaire) та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). В цьому контексті

вплив на сімейне право знаходить свій прояв у розширеному тлумаченні такого поняття як «сім'я» до якого ЄСПЛ відносить і відносини які виникли у фактичних шлюбних відносин.

Водночас варто зауважити, що кодифіковані акти сімейного законодавства або спеціальні сімейні закони існують у багатьох європейських державах, у тому числі, у країнах ЄС, де окрім того загальною тенденцією є не включення сімейного права у цивільне, а уніфікація європейського сімейного права.

Дискусія про місце сімейного права в системі цивільного не є новою, і ще у 2010 році на рівні Харківської цивілістичної школи (проф. Азімов, проф. Спасибо-Фатєєва) активно обговорювалися питання єдності приватного права, які сьогодні нарешті знаходять відображення у сучасній Концепції рекодифікації. Чингізхан Нуфатович Азімов був одним із найпалкіших прихильників цивілістичного підходу до сімейних та спадкових відносин [5].

Одеська цивілістична школа під керівництвом проф. Є. О. Харитонова, систематично обґрунтовує, що сімейне право в сучасних умовах розглядається як невід'ємна складова приватного права України. Рекодифікація цивільного законодавства потребує переосмислення співвідношення публічних та приватних засад у сімейних відносинах, де пріоритет має надаватися автономії волі сторін та договірному регулюванню, що відповідає загальноєвропейським тенденціям розвитку приватного права [6].

Людмила Василівна Красицька в цілому підтримуючи авторів зазначених вище наголошує, що реформа не має бути «реактивною» (відповіддю на минуле), вона повинна моделювати розвиток сім'ї на 10-20 років уперед. А українське сімейне законодавство має корелювати із західноєвропейськими моделями (наприклад, з принципами європейського сімейного права CEFL) [7].

Підчас першої кодифікації цивільного законодавства України широко обговорювалася сама доцільність включення до складу ЦК України сімейного законодавства. Сьогодні, держава знову повертається до ідеї створення комплексного кодифікованого нормативно-правового акту, який включатиме і норми сімейного законодавства.

Взаємозв'язок ЦК України та СК України є очевидним, а відповідно рекодифікація піднімає фундаментальне питання про співвідношення галузей. Вже сьогодні ми бачимо окремі норми СК України, в яких міститься відсилка до норм ЦК України, на норми, які регулюють правовідносини сімейного характеру. Так, зокрема норма закріплена в ст. 8 СК України передбачає застосування норм ЦК України до сімейних відносин, якщо вони не врегульовані СК України і саме рекодифікація зробить цей зв'язок ще тіснішим ніж існуючий. Водночас особливості сімейних відносин неможна заперечувати, вони наявні, так само як і особливості особистих немайнових відносин, речових відносин, відносин у сфері права інтелектуальної власності та спадкових відносин. Включення сімейного законодавства до структури ЦК дозволить також вирішити проблеми дублювання норм, яка існує у чинному законодавстві.

У межах інтеграції підчас рекодифікації пропонується уніфікувати термінологію, а також запровадити єдині сталі стандарти відшкодування моральної шкоди в сімейних відносинах, базуючись на загальних деліктних нормах ЦК України.

Прийнято вважати, що актуальна концепція українського сімейного законодавства базується на врахуванні фронтирного (порубіжного) характеру традиції приватного права в Україні, наслідком якого є та особливість українського права, що інститути речового і зобов'язального права мають основою засади римського права, тоді як сімейне право тяжіє до Східної традиції. Ця особливість мала б враховуватися і в процесі правотворчості, і при тлумаченні та застосуванні норм права, які регулюють відносини за участю приватної особи. У результаті через дискусії стосовно місця сімейного права у системі українського права, співвідношенні ЦК України та СК України створюються додаткові перешкоди комплексному оновленню цивільного законодавства, а головне, формуванню сучасної концепції останнього [8].

Провідним питанням такої дискусії стала подібність предмету правового регулювання цих двох галузей права, а саме немайнові та майнові відносини між юридично рівними

суб'єктами, а також те, що між цивільними та сімейними правовідносинами немає принципово сутнісних відмінностей, а виокремити самостійний сімейно-правовий метод правового регулювання досить складно.

Наявність кодифікованого законодавства хоча і розглядається як одна з ознак самостійної галузі, проте сама по собі ще нічого не означає, а лише свідчить про специфіку сімейних відносин у межах предмета цивільного (приватного) права, оскільки сімейні правовідносини характеризуються тим, що багато з них виникає незалежно від волі їх учасників або учасника, на підставі події як юридичного факту.

Водночас, заради об'єктивності наукового аналізу, слід зауважити, що в професійній спільноті не існує єдиного погляду на майбутню форму кодифікації. Значна частина представників академічної школи та практикуючих адвокатів, які спеціалізуються на сімейних спорах, виступають за збереження Сімейного кодексу України як автономного нормативно-правового акта. Прихильники цієї позиції наголошують на специфіці сімейних відносин, які, на відміну від суто цивільних, базуються на особистих немайнових зв'язках, любові та довірі, а не лише на економічному розрахунку. Вони пропонують шлях модернізації існуючої форми через максимальну гармонізацію термінології та принципів із Цивільним кодексом (ЦК) України, уникаючи при цьому поглинання однієї галузі іншою.

Проте сучасний вектор правової реформи та активні зусилля з рекодифікації свідчать про те, що епоха Сімейного кодексу як окремого фоліанта, ймовірно, добігає кінця. Аналіз поточної концепції оновлення цивільного законодавства вказує на те, що СК України може стати останнім у своєму роді автономним кодексом у цій сфері. Проєкт нової редакції ЦК України вже містить у своїй структурі Книгу 6 «Сімейне право», що фактично означає повернення до пандектної системи, де сімейне право розглядається як органічна складова приватного права.

Детальний правовий аналіз положень Книги 6 проєкту ЦК України дозволяє спрогнозувати зміну фундаментальних підходів до регулювання сімейних вузлів. Головним трендом оновлення є розширення сфери договірного регулювання. Це виявляється не лише в модернізації інституту шлюбного договору, а й у запровадженні нових видів домовленостей, зокрема:

- договорів про виховання та утримання дитини;
- угод про поділ майна, що враховують майбутні активи;
- спеціальних домовленостей між батьками щодо реалізації батьківських прав у разі роздільного проживання.

Така тенденція до договірного регулювання сімейних відносин свідчить про перехід від жорсткого державного імперативу до принципу автономії волі сторін. Це дозволить кожній родині створювати власну індивідуальну правову модель співіснування, що повністю відповідає сучасним європейським стандартам приватного права, де держава втручається у справи сім'ї лише у виключних випадках для захисту слабшої сторони або інтересів дитини.

З огляду на зазначене, доцільним є сформувати загальні положення про сімейний договір, та нормативно закріпити базові конструкції сімейних договорів, в яких передбачити визначення конкретного виду сімейного договору, вимоги до суб'єктів, предмета, форми, права та обов'язки сторін, відповідальність за невиконання обов'язків, та інші істотні умови. Більш розвинуте законодавство про сімейні договори стане базисом для активного застосування сімейного договору як регулятора сімейних відносин у правовій системі України, що в свою чергу значно розвантажить судову систему [9].

Запровадження і розвиток інституту сімейного договору поряд з розвантаженням судової системи також суттєво знизить ризик поширення такого явища, як судовий активізм оскільки, суд не має перетягувати на себе повноваження та компетенції парламенту й не може підміняти собою законодавця, для подолання колізій та прогалин. Крім того, дослідники вказують, що судовий активізм також може проявлятися у простому тлумаченні норм закону, що стається у тому випадку, коли суддя може інтерпретувати закон у спосіб,

що не узгоджується з позицією законотворців, і фактично відбувається формування суддівського законодавства [10].

Одним із найбільш прогресивних та водночас складних напрямів майбутньої рекодифікації є правове врегулювання статусу цифрових (віртуальних) активів. У сучасних реаліях об'єктами сімейних спорів усе частіше стають не лише традиційна нерухомість чи автомобілі, а й накопичені одиниці криптовалюти, токени (NFT), монетизовані акаунти у соціальних мережах (особливо щодо реалізації предметів та засобів бьюті сфери), ігрові персонажі з високою ринковою вартістю та доменні імена. Оскільки проєкт оновленого ЦК України вже закладає фундамент для регулювання віртуальних активів як об'єктів цивільних прав, СК України або відповідна Книга ЦК України має дзеркально адаптувати норми щодо режиму спільної сумісної власності подружжя.

З огляду на зазначене, цікавим прикладом є дві цивільні справи, в одній з яких подружжя проводило розподіл біткоїнів, а в іншій головним каменем спотикання виявилися віртуальні активи монетизовані акаунти у соціальних мережах, які приносили значний дохід подружжю, а підчас розподілу спільного майна стали найбільш спірним питанням [11; 12].

Світова практика вже пропонує кілька моделей вирішення цих питань, на які варто орієнтуватися Україні, зокрема досвід США (Закон RUFADAA): У багатьох штатах діє Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act. Цей акт чітко розмежовує право доступу до цифрового активу та право власності на нього. У контексті сімейного права це дозволяє судам при розлученні або у справах про спадкування передавати право керування акаунтом або цифровим гаманцем одному з подружжя, навіть якщо він не є технічним творцем цього активу.

Французька модель (Loi pour une République numérique): французьке законодавство одним із перших ввело поняття «цифрової смерті» та «цифрового спадку», що має пряме відношення до сімейного права. Це дозволяє членам родини претендувати на доступ до цифрових архівів та активів померлого або зниклого безвісти, що є надзвичайно актуальним для України в умовах воєнного стану.

Прецедентне право Великої Британії: англійські суди (зокрема у справі AA v Persons Unknown) визнали криптоактиви «майном» (property). Це створило підґрунтя для того, щоб у сімейних спорах суди могли накладати забезпечувальні заходи (заморожування) на криптогаманці одного з подружжя, якщо є підозра у приховуванні спільних коштів через блокчейн-технології.

Досвід Китаю: у новому Цивільному кодексі КНР прямо закріплено, що віртуальні активи та ігрові предмети захищаються законом як майно. Це спрощує процедуру їхнього поділу під час розірвання шлюбу, оскільки вони автоматично підпадають під правила розподілу майна подружжя.

Для української реформи це означає необхідність, перш за все чіткого визначення моменту виникнення права спільної власності на криптоактиви (наприклад, з моменту транзакції за кошти сімейного бюджету), впровадження механізмів оцінки віртуальних активів, що мають мінливу вартість, регулювання статусу монетизованих сторінок у соцмережах (Instagram, TikTok, YouTube) як джерела доходу родини та об'єкта інтелектуальної власності, що підлягає поділу.

Таким чином, цифрова трансформація сімейного законодавства – це не просто данина моді, а вимога економічної безпеки кожного з членів подружжя у світі, де віртуальний капітал стає рівноцінним матеріальному.

Посилання:

1. Стефанчук Р. О. Рекодифікація цивільного законодавства України як шлях до європейського правового простору. *Парламентський журнал*. 2020. № 2. С. 5–18.

2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / [Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик, О. В. Кохановська та ін.]; за ред. докт. юрид. наук, проф. Н. С. Кузнєцової та докт. юрид. наук, проф. Р. А. Майданика. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.

3. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: постанова КМУ від 17 липня 2019 р. № 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text.

4. Майданик Р. А. Рекодифікація речового права: методологія, поняття, система / Р. А. Майданик // Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів : Матер. всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8-9 листопада 2019 року) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2019. С. 60-66.

5. Актуальні проблеми цивільного права : матеріали «круглого столу», присвяч. Пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 23 груд. 2010 р. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2011. 232 с.

6. Проблеми цивільного та сімейного права: навч.-метод. посібник [Електронний ресурс] / [Є. О. Харитонов, О.М. Калітенко, Д.О. Колодін та ін.] – Одеса : Фенікс, 2020. 129 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7e725554-29f6-4bbf-aca4-a5bbe4403335/content.

7. Красицька Л.В. Концептуальні аспекти прогнозування розвитку сімейного законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 91. С.353–358.

8. Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права : матер. ІІ Всеукр. кругл. столу (Одеса, 25 листоп. 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.: д. ю. н., проф. Є. Харитонова, к. ю. н., доц. К. Спасової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2022. 116 с.

9. Розвиток сімейного законодавства України в умовах оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України : збірник матеріалів Круглого столу (м. Київ, 4 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 124 с.

10. Звіт «Судовий вплив: роль судів у реалізації реформ в Україні»: URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/ALI-JudicialImpact-UKR.pdf.

11. Єдиний унікальний номер цивільної справи 756/15310/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131432456.

12. Єдиний унікальний номер цивільної справи 757/23415/23-ц. /Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126182530.

Статтю було подано	31.03.2026	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	12.05.2026	The article has been revised
Статтю було прийнято	15.05.2026	The article was accepted